

Анотація

Приводится классификация и архитектурно – типологические особенности объектов всемирного культурного наследия и буферных зон.

Ключевые слова. Объекты всемирного культурного наследия, буферные зоны.

УДК 72.01:728.5(477)

Козакова О. М.,
кандидат архітектури, асистент КНУБА

ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ АРХІТЕКТУРИ КОРЧЕМ І УКРАЇНСЬКОГО НАРОДНОГО ЖИТЛА

Анотація: в статті досліджуються специфічні особливості архітектури українських корчем і народного житла. Показано спільне і відмінне в їх зовнішньому вигляді і розплануванні. На прикладах старих корчем показано основні типи планування і їх недоліки.

Ключові слова: корчма, народне житло, порівняння.

Дослідження українських корчем – прадавніх зразків закладів громадського харчування в поєднанні з житловою (по суті, готельною) і складською функціями слід розпочинати з розгляду специфічних особливостей українського народного житла, оскільки саме корчма з усіх перелічених історичних закладів громадського харчування найбільш подібна до народного житла.

На формування як народного житла, так і відповідно корчем впливали природно-кліматичні, етнографічні особливості та історико-політичні чинники. На теренах сучасної України виділяються певні етнографічні зони з притаманними їм особливостями. Дослідженням цих особливостей займалися такі вчені як: архітектори і мистецтвознавці В. Завада, Ю. Івашко[4], Г. Логвин, С. Таранушенко, В. Чепелик, Г. Шевцова, В.і Д. Щербаківські, П. Юрченко, етнографи В. Бондарчик, Ф. Вовк [1], Т. Косміна[6], К. Матейко, В. Наулко, Т. Ніколаєва, В. Самойлович та інші [6]. Специфіка цих досліджень була зумовлена насамперед тим, що історики архітектури робили акцент на архітектурі будівель, їх композиційній і планувальній структурі, конструктивних схемах, тощо, етнографи детально досліджували народний одяг і звичаї, і про архітектуру згадували в загальному контексті етнографічної зони, історики прив'язували архітектуру до певних історичних процесів і розглядали її насамперед як наслідок дії якихось історико-політичних процесів.

Так само немає єдності між представниками різних наук щодо визначення етнографічних кордонів, оскільки етнографи базуються передусім на аналізі типів народного вбрання, мовознавці і фольклористи – різних говірок і діалектів, фольклорних текстів, історики – передусім на історичному поділі земель, картографи – на адміністративному поділі. Для дослідників народної архітектури таким визначальним показником мають бути будівлі різного функціонального призначення, на основі аналізу яких формується певний висновок про визначальні ознаки регіонів.

Наприклад, багато розходжень є в визначенні терміну «Київщина», оскільки різні фахівці вкладають в нього різний зміст: наприклад, для етнографів і лінгвістів це передусім термін, який означає певну адміністративну одиницю і не має етнографічного чи лінгвістичного наповнення, найчастіше термін-аналог словосполученню «Київська область» [4]. Натомість для визначення певних регіональних особливостей, в тому числі і архітектурних, виявляють Київське Полісся, Середню Наддніпрянщину та території з впливом Східного Поділля.

Специфічні особливості народного житла на теренах України зумовлювались багатьма чинниками, в тому числі і ремеслами, пов'язаними з деревообробкою і будівництвом з дерева, в чому місцеві теслярі були справжніми майстрами.

Київщина, порівняно з Західною Україною и Поділлям, є менш дослідженою територією, значною мірою через політичні катаклізми, які призводили до численних руйнувань і переселень на безпечні землі. Наявність великої кількості лісів на півночі Київщини призвела до поширення типів зрубного житла, як небіленого, так і біленого, обмеженість лісів на сході Київської губернії призвела до розповсюдження каркасних типів житла з використанням таких допоміжних матеріалів, як хмиз та очерет [4]. Етнографи та історики архітектури активно використовують термін «архаїчність» в характеристиках як архітектури певних регіонів, так і обрядів та народного вбрання, що свідчить про нерозривність цих складових.

На території Київщини були поширені два типи жител: поліський центральний та центральноукраїнський правобережний південнокиївський [6]. Історики архітектури та етнографи звернули увагу на подібність будівельних матеріалів в народному житлі і культових будівель цих регіонів.

Порівняльний аналіз народного житла, корчем і архаїчних церков (з квадратними зрубами і наметовими нерозвиненими верхами) свідчить про те, що прообразом і корчем, і найпростіших за схемою побудови дерев'яних церков була тридільна хата, але збільшена за розміром і з додаванням додаткових приміщень та зі зміною функції.

Народна корчма була не тільки прадавнім найпростішим і найдоступнішим типом закладу громадського харчування з житловою і складською функцією, але і найдавнішим типом громадської будівлі, оскільки саме в корчмі з давніх-давен зустрічались люди, укладались договори, проводились святкування, тощо. Поширеність корчем на всій території сучасної України свідчила про потребу доступного громадського закладу і про існування поряд з глибокою християнською релігійністю дохристиянських звичаїв (адже корчми виникли ще в дохристиянській Русі саме як прообраз громадського закладу, де обговорення важливих справ поєднувалося з функцією громадського харчування).

Варто зазнати, що на відміну від дерев'яного церковного будівництва, яке безпосередньо залежало від утисків чи підйомів православ'я, розквіту чи занепаду держави, корчемне будівництво не припинялось і діяло при різних владах.

Зустрічались різні типи забудови сільського господарського двору: вільна, однорядна, Г-подібна, П-подібна, замкнена, змішана.

Основними типами розпланування народного житла є такі: однодільна хата, дводільна хата, тридільна хата (інакше – хата на дві половини, дві хати через сіни), карпатська «довга хата» з житловими і громадськими приміщеннями під одним дахом, хата на дві половини (багатокамерна хата ХІХ ст.), хата з опасанням. Звичайна хата мала три і більше вікон, могла бути білена і небілена, зрубна і каркасна, на Поліссі використовували побілку і різьблення, в Карпатах різьблення, на Поділлі – розписи стін.

Об'єктивне уявлення про спадкоємність традицій народного житла і корчем можна отримати, якщо так само проаналізувати характерні ознаки забудови корчемної ділянки і розпланування самої будівлі корчми та її основних елементів архітектури. Аналіз розпланування народного житла і корчем свідчить про такі відмінності:

- в хатах функціональне зонування таке: вхідна зона (сіни, пов'язані з входом до житлової зони), господарська зона (комора при сінях), житлова зона;
- в корчмах функціональне зонування таке: вхідна зона (сіни, пов'язані з входом з громадською і господарською зонами), громадська зона (шинкова/корчемна кімната), житлова зона (алькеж, покоїк), господарська зона (кухня, комора, льох, стайня, дровітня та ін.).

Як свідчить проведений автором цієї статті аналіз складових архітектурних елементів західноукраїнських гостьових будівель, на відміну від заїздів корчми в основному мали певну подібність загального вигляду в застосуванні типів народностильових дахів.

Урізноманітнення форм елементів заїздів у порівнянні з корчмами свідчить про певну «елітарність» перших і більшу простоту других. При загальній розмаїтості форм дахів заїздів форми дахів корчем обмежуються лише трапеційним і трикутним дахом. Про подібність корчем до народного житла свідчить той факт, що їх архітектурній оригінальності майже не приділялась увага, корчми були типового вигляду і розпланування, і аналізувати їх особливості варто на рівні дахів та загального об'ємно-просторового і планувального рішення.

Порівняльний аналіз дахів корчем Білорусі і України свідчить про те, що на теренах Білорусі зустрічались корчми з трапеційними, шестикутними і зламчастими дахами, тоді як на теренах Західної України поширились корчми з трапеційними і трикутними дахами. В Чехії розповсюдились корчми з прямокутним дахом та з дахом із зміною кутів нахилу. Прямокутні, трапеційні, зламчасті та композитні дахи розповсюдились на теренах Румунії. Польські корчми, на відміну від білоруських, українських, чеських та румунських, відрізняються більшим розмаїттям форм дахів, де крім вже названих обрисів – прямокутний дах, трикутний, трапеційний дах, – зустрічаються шестикутний дах, напівщипцевий, ярусний двох типів, криволінійний, композитний дах.

Спробуємо проаналізувати схему розпланування типових корчем Західної України. Було визначено сім основних типів планів корчем Західної України (зроблено авторську реконструкцію планів на основі іконографічних джерел) (рис.1) [2,3]. Характеристика типів планувань виглядає таким чином.

Тип 1 – витягнутий по горизонталі прямокутний план з розмірами в середньому 22 x 12 м, з входами і в'їздами в правій частині головного фасаду. Будівля має вхід для відвідувачів і два в'їзди до стайні поряд з входом по одній осі – з головного фасаду і з двору. Через головний вхід відвідувач потрапляє в сіни, а з сіньми пов'язана шинкова кімната, з якої є вихід до комори і житлового алькежу з житловою кімнатою. Житлові приміщення зорієнтовані у двір [3].

Недоліки планування: житлова зона не має власного виходу у двір, тільки через шинкову кімнату. Поряд з житловою зоною безпосередньо розташована стайня.

Тип 2 – витягнутий по горизонталі прямокутний план з виступом окремого об'єму сіней. Розмір плану в середньому 15 x 9 м, вхід розташований по центру головного фасаду, сіни пов'язані безпосередньо з шинковою кімнатою, а з неї є виходи в житлову кімнату і алькеж. Стайні немає [2].

Недоліки планування: житлова зона не має власного виходу у двір, тільки через шинкову кімнату. Не передбачено стайні, отже, є проблема організованого зберігання транспортних засобів.

Тип 3 – витягнутий по горизонталі прямокутний план з розмірами в середньому 20 x 12 м, з входом по центру головного фасаду і в'їздом до стайні в лівій частині головного фасаду. Через головний вхід відвідувач потрапляє в сіни, до яких прилучається комора. З сіней є вхід до стайні і шинкової кімнати, а з неї – в алькеж [3](рис.1).

Недоліки планування: житлова зона не має власного виходу у двір, тільки через шинкову кімнату.

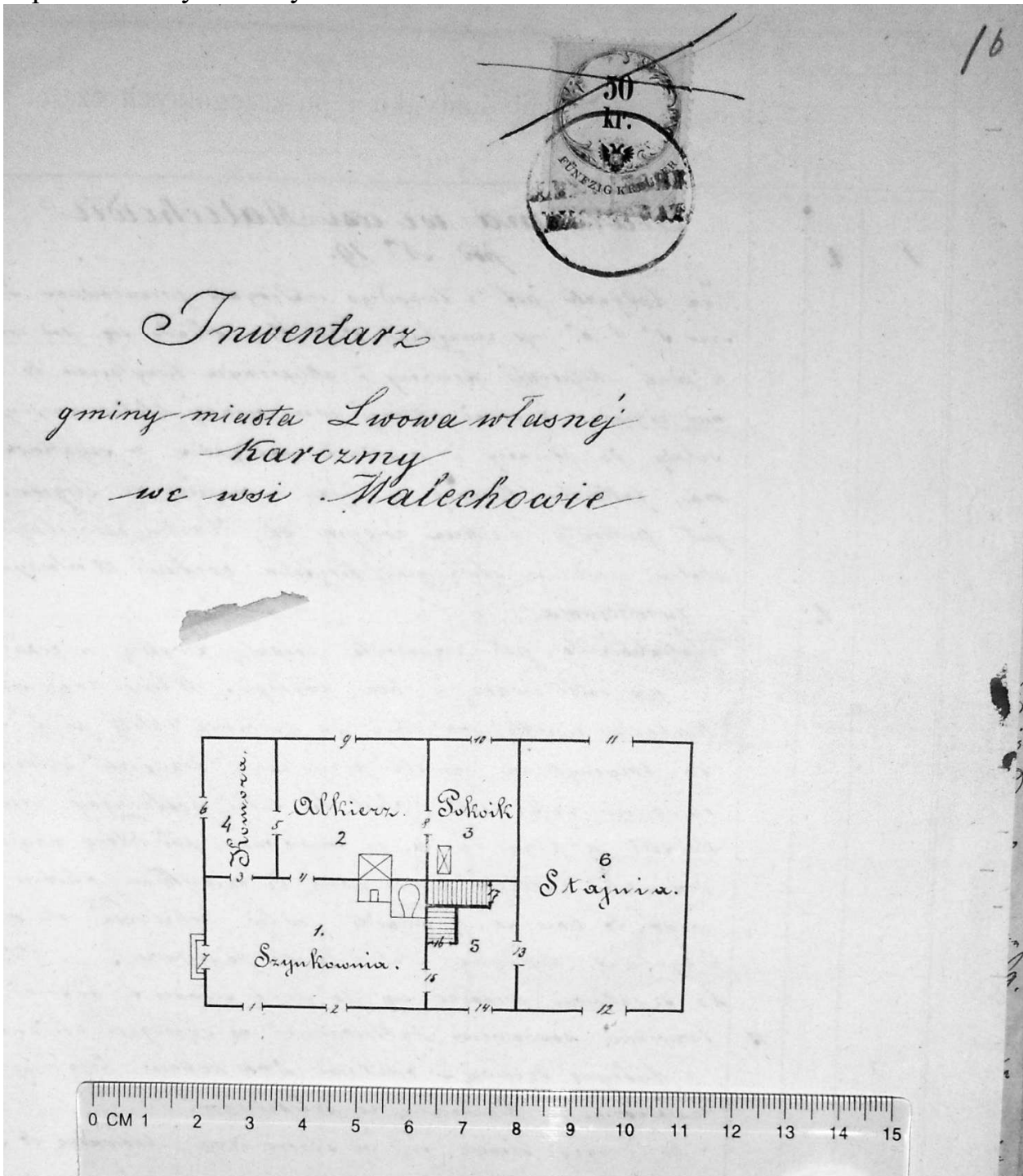

Рис.1. Аналіз планувальної структури корчми типу 3 – витягнутий по горизонталі прямокутний план [3].

Тип 4 – витягнутий по горизонталі прямокутний план з прибудовою «глаголі» з коморою і сходами з двору. Розмір плану в середньому 21 x 8 м, по центру головного фасаду розташований вхід, поряд з ним в'їзд до стайні, з бічного фасаду вхід до дровітні. Через головний вхід відвідувач потрапляє в сіни, звідти до шинкової кімнати, а з неї до комори і алькежа [3].

Недоліки планування: житлова зона не має власного виходу у двір, тільки через шинкову кімнату. Житлова зона пов'язана з коморою і через стіну знаходиться стайня і дровітня, житлова кімната має надто видовжені по горизонтальні пропорції.

Тип 5 – витягнутий по вертикалі прямокутний план садиби з розмірами 26 x 40 м, з об'єднанням в одній садибі прямокутної корчми і трьох сараїв. На території садиби власний колодязь у дворі. Сама будівля корчми має витягнутий по горизонталі прямокутний план з розмірами 26 x 12 м, в центрі плану по всій ширині фасаду розташована стайня з в'їздом з головного фасаду, по боках – дві шинкові кімнати з житловими кімнатами при них [3].

Недоліки планування: житлова зона не має власного виходу у двір, тільки через шинкову кімнату, центром корчми стає не власне шинкова кімната, а стайня, немає виходу з кімнат корчми безпосередньо у двір, тільки через бічні хвіртки.

Тип 6 – близький до квадрату з розмірами корчемної садиби в плані 26 x 26 м, сама будівля ступінчаста в плані, без стайні, на головний фасад виходять житлові кімнати і шинкова кімната, яка зв'язана з коморами [3].

Недоліки планування: хоча житлові кімнати мають входи з головного фасаду з двору, проте вони прохідні без сіней, з входами просто з вулиці. В шинковій частині також відсутня вхідна зона з сіньми.

Тип 7 – витягнутий по вертикалі прямокутний план з розмірами 27 x 15 м і прибудовою глаголі з двору. По центру фасаду головний вхід, який веде в довгий коридор по всій ширині корчми. В коридор виходить більярдна, шинкова кімната, з більярдної вхід до житлової кімнати, а з неї в комору [3].

Недоліки планування: нерозвиненість житлової функції, житлова кімната має вихід тільки через більярдну. Сіней немає.

Висновки

На прикладі основних типів розпланувань корчем Західної України можна побачити, що при загальній подібності зовнішнього вигляду корчем і народного житла корчми мають більш розвинене і ускладнене планування, що особливо помітно по корчмах XVI-XIX ст., коли з'являється коридорна схема планування, нові приміщення на кшталт більярдної. Разом з тим, в усіх типах

корчем основна проблема планування пов'язана з недотриманням комфортності функціонального зонування, оскільки житлова зона пов'язана то з шинковою кімнатою, то з більярдною, то з коморою, то розташована через тонку стінку від стайні.

Література

1. Вовк Хв. Студії з української етнографії та антропології / Хв. Вовк. – К.: Мистецтво, 1995. – 336 с.
2. ДАЛО Ф.3 Оп.1. Спр. 2419 Арк.59.
3. ДАЛО Ф.3 Оп.1. Спр.2574. Арк.3, 6,16.
4. Івашко Ю.В. Досвід комплексного вивчення архітектури дерев'яних церков Київщини на протязі їх формування (IX-XVIII ст.). Дис. на здобуття наукового ступеню кандидата архітектури / Ю.В. Івашко. – К.: КНУБА, 1997. – 247 с.
5. Історія української архітектури / Ю.С. Асєєв, В.В. Вечерський, О.М. Годованюк та ін.; За ред. В.І.Тимофієнка – К.: Техніка, 2003. – 472 с.
6. Косміна Т.В. Сільське житло Поділля: Кінець XIX-XX ст.: Історико-етнографічні дослідження / Т.В. Косміна. – К.: Наукова думка, 1980.- 190 с.

СРАВНИТЕЛЬНЫЙ АНАЛИЗ АРХИТЕКТУРЫ КОРЧЕМ И УКРАИНСКОГО НАРОДНОГО ЖИЛЬЯ

Аннотация

В статье исследуются специфические особенности архитектуры украинских корчем и народного жилища. Показано общее и отличное в их внешнем виде и планировке. На примерах старых корчем показаны основные типы планировок и их недостатки.

Ключевые слова: корчма, народное жилище, сравнение.

COMPERATIVE ANALISYS OF UKRAINIAN KARCHEMS ARCHITETURE AND FOLK ARCHITECTURE

Annotation

In article were investigated the specific peculiarities of Ukrainians karchma's architecture and Ukrainian folk houses. Were demonstrated common features and differences in their facades and plans. On the examples of the old karchma's were shown the main types of the planning and their defects.

Key words: karchma, folk house, comparison.